

SARUNAS PAR VĒSTURI

<https://doi.org/10.22364/lviz.117.07>

VĒSTURES METODOLOĢIJA

Ilgvars Butulis sarunā ar Edgaru Engīzeru par metodikas un metodoloģijas lomu vēstures zinātnē

Turpinot iesākto sarunu ciklu par vēstures zinātņi, pievērsīsimies jautājumam, kas vēsturi tomēr notur zinātniskos rāmjos. Ja vēsturiski stāsti par pagātņi ir attīstījušies kā literatūras žanrs un arī šobrīd vēstures literatūra Latvijā veido vienu ļoti nozīmīgu segmentu literatūras tirgū kopumā, tad pēdējos gadsimtos vēsture ir nostiprinājusies citu zinātņu starpā. Un tas, kas vēsturi padara zinātnisku, ir tai raksturīgo pētniecības metožu izmantošana un metodoloģisku ietvaru apzināšanās. Tādēļ uz sarunu aicināju ilggadēju LU Vēstures fakultātes pasniedzēju profesoru Ilgvaru Butuli – cilvēku, kurš ne vienā vien vēsturnieku paudzē ir ielicis zinātniskā darba metodikas pamatus. Šoreiz – arī par vēstures plašāku lomu sabiedrībā.

Edgars Engīzers: Daudziem jūsu vārds asociējas ar 20. gadsimta kultūras, sociālo procesu pētniecību, Aizsargu organizācijas vēsturi, dažādu ideoloģiju nostiprināšanas mehānismu izpēti. Man Ilgvars Butulis ir brīnišķīgs stāstnieks, kurš arī ļoti skrupulozi pievērsis un spējis pievērst citu uzmanību dažādiem veidiem, dažādām metodēm, kā iespējams strādāt ar vēstures avotiem un kā no tiem iegūt dažādu informāciju. Bet kā jūs pats sevi identificētu Latvijas vēsturnieku saimē, vēstures zinātnes vidē – varbūt iezīmējot arī kādas vēsturiskās skolas, tradīcijas piederību vai vismaz būtisku ietekmi – ja jau reiz runājam par metodoloģisku pieeju vēstures rakstīšanai?

Ilgvars Butulis: Identificēt sevi ir grūti, bet mani kā vēsturnieku ir veidojusi jaunība un, tā teikt, vīra gadi – es nāku no marksisma. Es nāku no marksisma, tā tas ir, es sāku karjeru ar partijas vēstures mācīšanu, kas viss tagad ir atmests un sairis pelnos. Bet metodoloģiski tā ir cēloņsakarība un dialektika, uz ko lika tai laikā lielāko uzsvāru un kas zināmā mērā ir nozīmīgi arī tagad. Tā nebija īsti zinātne, šī partijas vēstures zinātnes disciplīna, bet tomēr. Otra lieta, kas varbūt veidojusi mani, ir saistīta ar manu disertāciju, ar to es veidojos arī kā vēsturnieks. Tas ir, ne tikvien tradicionālā, uz cēloņsakarību atklāšanu orientētā metodoloģija, bet dažādu citu metožu elementu izmantošana. Tā ka es esmu, no vienas puses, tradicionāls latviešu vēsturnieks, kurš ir iemilējies tabulās – sākumā pret savu brīvu gribu, bet tagad tā ir mana otrā būtība; vienlaikus tāds vēsturnieks, kurš ir centies arī savas tādas vai citādas atziņas, cik iespējams, ietvert tīri eksaktā izteiksmē, jo es uzskatu, ka tas dod vēsturnieku darbam lielāku svaru un varbūt pārskatāmību, nedaudz plašāka līmeņa analīzi.

E. E.: Cik lielā mērā mēs varam vēsturi kā disciplīnu, kā zinātni iezīmēt rāmjos – kas tad ir vēsture – māksla vai zinātne un, ja zinātne, tad kāda – humanitārā vai eksaktā, tā sakot, precīzā zinātne?

I. B.: Tradicionāls, pat triviāls uzskats ir, ka vēsture ir notikumu, bezgalīgu skaitļu, datumu virknējums, tātad faktoloģiskais izklāsts. No vienas puses, profesionālam vēsturniekam ir ļoti svarīgas atsauces un avoti. Un atsauces uz avotiem ir šī precīzā vēstures zinātnes puse, bet, no otras puses, ne mazāk svarīgi ir vēsturi izklāstīt tā, lai būtu interesanti lasīt. To izdarīt ir ļoti, ļoti grūti, kaut vai tāpēc, ka plašai publikai, kurai interesē vēsture, šīs pašas atsauces liekas pilnīgi nevajadzīgas un nesaprotamas. Bet atteikties no zinātniskuma izteiksmes formā nozīmētu, ka mēs drusku samazinām savu profesionālo līmeni. Būtība ir tāda, ka faktiski vēsture ir kompromiss starp vēsturnieka zinātnisko darbu, izpēti procesu un lielā mērā tomēr māksliniecisko

izteiksmes veidu. No šīs puses vēsture ir māksla, kur klāt nāk vēl viens aspekts, kas padara to interesanti lasāmu akadēmiskajā sabiedrībā, ne tikai vēsturniekiem, bet arī matemātiķiem un fiziķiem. Tātad vēsture ir gan zinātne, gan māksla, vienlaikus humanitāra un arī precīza, eksakta. Vēsture, protams, ir stāsts, bet tā ir arī māksla grupēt un analizēt ļoti konkrētu materiālu.

E. E.: Pie šiem aspektiem mēs atgriezīsimies sarunas turpmākajā gaitā, jo tas lielais jautājums, ko es gribētu ar jums parisināt, tieši arī ir par dažādu metožu un pieeju lomu vēsturnieka darbā. Jūs savulaik arī universitātē lasījāt attiecīgu kursu par metodēm un metodoloģiju, kas personīgi man ir ļoti daudz devis tieši profesionālajā izpratnē – skaidrības un robežu apzināšanās veidā. Noslēdzot šo iepazīšanās daļu, varbūt jūs varētu nosaukt jums nozīmīgākās autoritātes vēstures zinātnē, kas jūs kā vēsturnieku ir veidojušas, ietekmējušas?

I. B.: No Latvijas vēsturniekiem noteikti minams būtu Edgars Dunsdorfs; Teodors Zeids – mazāk kā zinātnieks, vairāk kā lektors ar attieksmi pret vēsturi Latvijas neatkarības pirmajā posmā – un, protams, neapstrīdama autoritāte, interesants vēsturnieks un mans skolotājs Pēteris Krupņikovs. Un pēdējais no viņiem – tieši ar atsevišķiem pieejas aspektiem. Viņš teica tā: “Ja jūs dzīvē satiekat cilvēku, kas jums noderēs kā vēstures avots, spiediet viņu kā citronu, jo otrreiz varbūt jūs viņu vairs nesatiksiet.”

No ārzemju vēsturniekiem es noteikti pirmo minētu vēl šobrīd Kijivas Tarasa Ševčenko universitātē pieminēto un godāto vēsturnieku Marku Varšavčiku (*Марко Якимович Варшавчик*), kurš toreiz bija gan Padomju Savienības, gan starptautiska mēroga ļoti atzīts tieši avotu un metodoloģijas speciālists; viņš mani virzīja un deva man atbildes uz tādiem jautājumiem, kurus es biju sācis jau nojaust pats, kad es mācījos un cēlu kvalifikāciju Kijivas universitātē 80. gados. Otrs – polis, arī starptautiskas klases avotu un metodes speciālists Ježi Topoļskis (*Jerzy Topolski*). Un trešais – franču zinātnieks Žaks Kaizers

(*Jacques Kayser*) ar savu tā saukto Kaizera metodi. Tie ir tie zinātnieki, kuri atstājuši uz mani lielāku ietekmi. Daudzi no viņiem bija virzīti arī socioloģisko pieeju izmantošanas virzienā.

E. E.: Jūs uzprasījāties uz jautājumu, kas bija paredzēts starp rindām tālāk – par vēsturi un pētniecības metodoloģisko, metodisko plūdumu starp dažādām disciplinām – socioloģiju, politoloģiju, kulturoloģiju, sociālo antropoloģiju, lingvistiku, filoloģiju un daudzām citām, lielākoties humanitārām un sociālām zinātnēm. Kā jūs raugāties uz vēstures zinātnisko disciplīnu attiecībām ar pārējām šim nosauktajām sociālajām zinātnēm?

I. B.: Es uz starpdisciplināritāti raugos visnotaļ pozitīvi. Domāju, kā tā ir viena no vēstures zinātnes attīstības pamatievīzēm, pamatgultnēm, un citādi nevar būt – nepieciešams izmantot jebkuru pieejamo metodi no jebkuras zinātnes – matemātikas, socioloģijas utt. Te es redzu vienu tādu aspektu, kas man vēstures zinātni padara vēl jo interesantāku – manuprāt, vēsturniekam vērtīgākais ir tieši šis zinātniskais darbs ar avotu materiālu – kā tu to apstrādā, nevis vienkārši raksti apcerējumu: tas notika tad un tad, notika tas un tas, kas, protams, arī ir pareizi, bet ar to ir par maz.

E. E.: Man bija jāsāk ar šo jautājumu: kas, jūsuprāt, vispār ir vēsture, tā globāli?

I. B.: Vēsture ir dzīves skolotāja, ja citē sengrieķus. *Magistra vitae*. Bet es teiktu, ka vēsture ir zinātne par pagātņi un par to, kā pētīt pagātņi, un klāt nāk vēl radošais moments – kā rakstīt par pagātņi. Lielākā vēsturnieka traģika un reizē arī pozitīvs aspekts ir tas, ka mēs nekad neaptversim visu, neizpētīsim visu, ko mēs gribam izpētīt un ko vajadzētu izpētīt. Otrs traģisks aspekts ir saistīts ar pagātnes atspoguļojuma subjektīvismu. Mēs nekad neparādīsim un neizdzīvosim attiecīgo notikumu tieši tā, kā tas noritējis pagātnē. Mēs piedāvājam savu stāstu, savu interpretāciju. Bet, no otras puses, vēsture dod jaunu iespēju paplašināt mūsu zināšanas par pagātņi. Tāpēc ir jautājums par vēstures saistību ar politiku, par ko mūsu lielais kaimiņš saka, ka nedrīkst

veikt vēstures revizionismu; bet tas ir absurds! Tas ir absurds no tāda viedokļa, ka tas nozīmē sastingumu, tas nozīmē pieturēties pie tā, kas bija aktuāls pirms 50 vai 70 gadiem – laikā, kad vēsture lielākoties tika izmantota ideoloģiskas propagandas mērķiem un nemaz nebija zinātniski korekta. Vēstures būtība ir tāda, ka katra paaudze uzdod jaunus jautājumus, un tā ir tā interesantā un foršā vēstures puse.

E. E.: Kādreiz mums mācīja, runājot par subjektīvo un objektīvo pusi, ka vēsturnieks pilnībā objektīvs patiesībā nevar būt – neviens nevar, tā arī ir, vienmēr stāsta veidošanā ir autora, cilvēka ietekme – subjektīvais faktors, bet ir jācenšas tuvotes objektivitātei. Bet, ja mēs nezinām un nespējam izzināt absolūto objektivitāti, kā mēs varam tai tuvotes? Man gribētos vairāk runāt par nepieciešamību censties atspoguļot pagātņi pēc iespējas tuvāk realitātei, bet domāju, ka arī tā ir pilna ar subjektīvajiem faktoriem. Varbūt tas, ko mēs cenšamies kā vēsturnieki panākt, ir nevis tuvotes kādai abstraktajai objektivitātei, bet pateikt ko jaunu par konkrēto notikumu vai paskatīties uz to mūsdienīgā, laikmetīgā gaismā, kas ir ārpus subjektivitātes un objektivitātes diskursa, bet iedod citu dinamiku vēstures pētījumiem?

I. B.: Tā būtu postmoderniskā pieeja. Es domāju, ka tas deva savu ieguldījumu. Postmodernisms liek lielu uzsvaru uz autoru. Es redzu no jauna, es rakstu no jauna. Liela nozīme personībai. Šobrīd Rietumu historiogrāfijā es redzu būtisku pagrieziena neoklasicisma virzienā. Neoklasiskai pieejai ir daudz ciešāka saiste ar avotu liecībām. Es neuzskatu sevi par baigo konservatoru, bet cenšos neoklasisko pieeju izmantot vēsturei. Postmodernismā daudz lielāku lomu spēlē autors, pētnieks, varbūt reizēm pat nepamatoti lielu lomu, pat attālinoties no pētāmā objekta, notikuma. Šobrīd ir ļoti daudz dažādu pieeju, bet, manuprāt, svarīgākais ir tas, ka ikviena metode, ikviena pieeja, ikviens savādāk uzdotais jautājums ļauj mums atsegt kaut ko oriģinālu, agrāk nesaskatītu, ja šīs metodes un pieejas, un jautājumi nav no gaisa grābti, katrs sava talanta un iespēju robežās

var rakstīt, kā vien viņam labpatīkas; šī brīvība, manuprāt, ir lielākais mūsdienu zinātniskā darba skaistums. Vēsture ir ārkārtīgi diferencējusies – neskaitāmos žanros, neskaitāmās pieejās – sociālā vēsture, kultūras vēsture, mākslas vēsture, arheoloģija un tā tālāk un tā joprojām – un katrai no tām ir savas metodes un pieejas. Vienlaikus nav arī jādzenas pakaļ metožu daudzveidībai tikai modes pēc – lieliskus darbus arī šodien raksta ar to pašu veco labo aprakstošo metodi – tas ir katra spēju un gaumes jautājums. Vienlaikus, protams, ir jāatzīst, ka ne visi vēstures stāsti ir patiesi un ne visi ir profesionāli un zinātniski pamatoti. Vēsture nereti tiek izmantota arī politikas veidošanai, varam kaut vai paskatīties, kā ar 20. gadsimta vēsturi manipulē Krievija savu politisko mērķu sasniegšanai – daudziem vēstures stāstiem ar reālo pagātņi, kāda tā atspoguļojas vēstures avotos, vispār nav nekāda sakara.

E. E.: Ja mēs pieskaramies Krievijas faktoram, redzam, ka šajā valstī vesels lērums arī it kā profesionālu vēsturnieku piedalās šo “stāstu” veidošanā un izplatīšanā. No vienas puses, varam atklāti runāt par meliem vēstures atspoguļojumā – šajā ziņā viss it kā ir skaidrs; bet, no otras puses, vēstures mīti atsevišķos gadījumos ir apzināti veidoti, konstruēti, dekonstruēti vai rekonstruēti no jauna, un tā “rotaļa” ar pagātnes uztveri notiek caur mītu kā instrumentu. Varbūt te no svara arī ir tas, kā sabiedrība ir ieradusi uz vēsturi lūkoties un ko no tās sagaida.

I. B.: Te vēl ir viena tāda lieta saistībā ar tā saucamajiem vēstures mītiem – lai arī ko kāds teiktu, vēsture ir nācijās veidošanas un patriotisma audzināšanas līdzeklis. Un es neiebilstu, ka mēs radām savu nacionālo mītu; mēs, vēsturnieki, to izpētām, lai ir skaidrs, kur ir tā stiprās un kur – vājās puses, kā katrai lietai, kam ir zinātnisks skaidrojums.

E. E.: Saka, ka katra paaudze raksta savu vēsturi, uzdod savus jautājumus, un īstenībā mēdz būt arī tādi gadījumi, ka uz vecajiem jautājumiem tiek sniegtas jaunas atbildes. Kā jums liekas, kāpēc tas tā notiek?

I. B.: Vēstures rakstīšana nav atrauta no sabiedriskajiem procesiem. Katrā laikā rodas jaunas interešu sfēras, rodas jauni modīgi pasaules uztveres modeļi un arī sabiedrība cenšas uzdot jaunus lielos jautājumus par to, kas vispār ir svarīgi. Tā teikt – arī idejām laika gaitā mainās mode un tiek atklāti jauni rakursi. Kad skatos Latvijas vēsturi, redzu, ka tur mēs neesam oriģināli – tagad tiek pētīta sadzīves vēsture, sieviešu vēsture. Piemēram, kolēģe Ineta Lipša ir ļoti daudz darījusi šajā jomā un izveidojusi veselu pētniecības virzienu, kas ir pozitīvi. Tās grāmatas, ko raksta Uldis Neiburgs par atsevišķiem kara sižetiem, spējot par tiem runāt, nevienkāršojot un nestāstot blēņu stāstus. Viņš izvirza interesantas personības, interesantus notikumus, kas publikai patiek un reizē piesaista vēsturei. Ērika Jēkabsona darbā ir tas virziens, kuru es vērtēju visnotaļ pozitīvi – spēja piešķirt vēsturei cilvēcīgu seju. Septiņdesmitajos gados tādu jautājumu nebija, tas nebija aktuāli. Viena lieta, ka tobrīd zinātnē un sabiedrībā valdīja marksisms utt., bet arī vienkārši cilvēkiem un sabiedrībai tas nebija aktuāli. Piemēram, Pirmais pasaules karš – nu par fundamentāliem faktiem neko īsti jaunu jau šajā ziņā nepateiksi. Kad karš sākās, kad beidzās, kādi bija tā rezultāti. Tāpēc dabiski, ka notiek jaunu avotu meklēšana, lai ietu dziļumā, lai skatītu ikdienu frontes aizmugurē. Piemēram, profesors Jēkabsons mācīja saviem studentiem kara medicīnas vēsturi no sadzīviskā aspekta. Ļoti interesanti. Tāpēc jāiet šajos virzienos un jāpēta arī šie aspekti. Teiksim, kultūras, sadzīves izpēte tās dažādos griezumos. Tas ir interesanti, un tiek uzdoti jautājumi, ko agrāk neuzdeva, piemēram, par metodēm. Agrāk bija viena metode – marksistiskā metode un viss.

E. E.: Kā jūs to redzat – vai zinātniskais fragmentārisms nerada arī kādus riskus, radot tik daudz to mazo puzzles gabaliņu, no kuriem katrs ir tik skaista glezna un tik interesants, bet tā lielā kopējā bilde izšķīst? Vai, specializējoties, piemēram, kultūras vēsturē, nav tā, ka kādā brīdī tas fons – vai tas būtu politiskais, vai militārais – attālinās un līdz ar to tā laikmeta

garša, kā jūs teicāt, un tas laikam ir pareizais apzīmējums tai sajūtai, vienkārši izšķīst?

I. B.: Daži kolēģi varbūt nebūs vienisprātis, bet es uzskatu, ka neesmu kāds abstrakts vēsturnieks, kas lidinās gaisā, bet gan latviešu vēsturnieks, un viena no manām prioritātēm ir manas dzimtenes vēsture, manas valsts, zemes, tautas vēsture. Es ne- maisos tajā, ko raksta uzbeki vai indieši, bet dabiski, ka es skatī- šos uz to, kā attiecīgā vēstures tēma – piemēram, Pirmais vai Otrais pasaules karš – tiek pasniegta no Latvijas viedokļa, no manas tautas līdzilvēku skatupunkta. Tas ir tas nodrāztais “ziloņa” princips: uz galda stāv zilonis, Engīzers stāv vienā pusē, Butulis – otrā, un abi apraksta godīgi, kā vēsturniekiem pie- nākas...

E. E.: ...un viens būs sataustījis snuķi, otrs aprakstīs kāju, vēl kāds – asti vai ausi... Man liekas, ka cilvēki lielāko tiesu vēsturē cenšas atrast kaut ko sev pazīstamu, emocionāli tuvu, varbūt tāpēc arī 20. gadsimts tik daudzus uztrauc, ka tas ir mūsu ve- cāku un vecvecāku laiks. Šie mikroastīti piešķir to personīgo elementu, caur kuru mēs emocionāli uztveram pagātņi.

I. B.: Man kā vēsturniekam ir divas darbības sfēras – viena kā pasniedzējam, profesoram, otra kā rakstu vai grāmatu auto- ram. Runāt par personībām man ir vieglāk ar studentiem kā lektoram. Tur es esmu brīvs, man nav jānosauk katru brīdi at- sauces, ir jau gadījumi, kad tas ir jādara, bet ne bieži. Es runāju plūdumā, stāstu, kas ir noticis un kāpēc tas ir interesanti. Un te ir tā vēsture, tāpēc ka tajā ir personības. Stāstot tikai notikumus bez personībām, tā nav vēsture. Vēsturē bez personībām nevar. Rakstot man tas ir grūtāk, tas prasa drusku padomāt, kā es to personību vērtēšu, tas būs uz papīra uzcirsts. Runājot lekcijās, tās brīvības ir vairāk. Ja es lekcijās izplūdišu sulīgāk pret kādu vēsturisku personību, tas nevienam nekaitēs. Kāds ungāru rakst- nieks ir teicis: “Skolotājs ir drusku pravietis, drusku mācītājs un drusku blēdis.” Bet, ja es teiktu, ka zinātnieks, kas raksta, ir drusku blēdis, tad te ir citi vērtēšanas kritēriji.

E. E.: Jūs iezīmējāt personīgās pieredzes lomu, kā jūs vērtētu, kādā veidā un kādā virzienā, padomju laikam attālinoties, mainās tā izpratne, jo sabiedrība kopumā ātri visu aizmirst. Tagad ir izaugusi jauna paaudze, kura šo laiku nav pieredzējusi, tajā pašā laikā tai ir vērtējumi par Atmosdas laiku, agrākajiem atjaunotās neatkarības gadiem. Kā jūs, balstoties savos novērojumos un pieredzē darbā ar studentiem, varētu šo vēsturiskās izpratnes maiņu iezīmēt?

I. B.: Lielā mērā jaunatne padomju laiku nesaprot. Es nerunāju par savu vecāko mazmeitu, kurai ļoti interesē, kādus pektiņus es stāstu; jaunieši noklausās un pasmejas par komunisma aizliegumiem, ko drīkstēja, ko ne. Pirms vairākiem gadiem uzstājos 11. un 12. klases skolnieku auditorijā skolā, kurā skolotāja bija mana sieva. Es viņiem stāstu par veikaliem un iepirkšanos un tā. Viņi noklausās, un tad beigās viens tāds neatkarīgs puika pienāk un saka: “Bet jūs tomēr visi kopā bijāt baigie lohi!” Jā, es saku, no tava viedokļa pareizi, ka mēs bijām baigie lohi. Bet viņš to nevar aptvert, kā tas tā varēja būt.

E. E.: Bet, runājot par neseno pagātņi, tā ir ārkārtīgi politizēta, tā ir saistīta ar politiku nevis tādā nevainīgā pagātnes izpratnes ziņā, bet gan reāli nosaka politisko dienas kārtību, sevišķi tagad ģeogrāfiskās turbulences laikā. Vai mēs vispār varam aizbēgt no šīs politiskās dimensijas, rakstot vēsturi?

I. B.: Nevaram. Nekādā ziņā, vienmēr, rakstot par pagātņi un tās notikumiem, tur tā politika ir klāt. Tā ir viena lieta, ka politika ir tur klāt, bet, otrkārt, politika ir klāt katrā autorā. Arī man tā ir klāt, arī jums. Katrs autors atspoguļo savu izglītību, pieredzi, domāšanu, vērtību skalu... Vienam patīk Kārlis Ulmanis, otram nepatīk. Tā tas ir arī zinātniekiem, un tas ir tikai normāli.

E. E.: Tādā retrospektīvā griezumā: kā jūsu vērtējumā un vērojumā pēdējos 30 gados ir mainījusies vēstures pētišana un rakstīšana? Vai metodes vispār ir mainījušās, vai mēs strādājam ar tām pašām metodēm gadu desmitiem ilgi? Kas būtisks mainījies interpretācijas pieejās?

I. B.: Viennozīmīgi ir parādījušās jaunas metodes, var redzēt, ka aktīvākie jaunu metožu un citu disciplīnu piedāvāto metožu izmantošanā vēstures pētniecībā nereti arī paši ir saistīti ar citu sociālo zinātņu jomām. Vēstures zinātnē šo metožu pielietošana masveidā nenotiek un nenotiks tik drīz, par ko man ir ļoti žēl. Daudzas no tām prasa ļoti lielu iedziļināšanos, un, kā teica padomju laikos par atsevišķu metožu pielietošanu, – nepieciešams ļoti “smags dibens”, jo tas nozīmē apnicīgu sēdēšanu; bet ir viena lieta, kas mūsdienās šo darbu ārkārtīgi atvieglo, – tā ir datortehnika, programmas. Es gan neesmu tik liels speciālists, tā nav mana sfēra, bet es ļoti priecājos par to, ko vēsturei ir devis šis digitālais izrāviens. Par to agrāk nevarēja ne sapņot. Mūsdienų jaunajiem vēsturniekiem tā ir kā pasaka. Agrāk, lai es izlasītu kādu agrāku laiku avīzi, man bija jādabū atļauja, jāiet uz bibliotēku un ar pildspalvu rokās jāizraksta no avīzes nepieciešamais. Bet tagad klikšķis un – periodika datorā. Tas ir milzīgs atvieglojums. Nepārvērtējami ir atvieglots darbs ar kvantitatīvajām metodēm. Vairums vēsturnieku gan pasaulē strādā ar tradicionālām metodēm, jo tas tradicionāli izglītotam un trenētam vēsturniekam ir vienkāršāk.

E. E.: Runājot par tradicionālām metodēm, pareizāk sakot, par avotu kopumiem – kā jūs varētu salīdzināt vai pretnostatīt – darbs arhīvā un darbs ar aculieciniekiem vai līdzdalībniekiem?

I. B.: Katrā ziņā izceltu trīs momentus. Darbs arhīvā manos darbos, manā pieredzē ir darbs ar 19. gadsimta beigu presi. Mans avotu avots ir prese – man patīk strādāt ar presi, un domāju, ka protu to darīt. Esmu kādreiz padomju laikā intervējis cilvēkus rakstu sērijai žurnālā “Zvaigzne”. Toreiz atbildīgais redaktors tur bija rakstnieks Laimonis Purs, fantastisks cilvēks, laikā, kad gatavoju intervijas, viņam bija pāri 80 gadiem. Viņš pārstāvēja veselu laikmetu, bet ir tāda lieta – tās intervijas vajadzēja veikt jau daudzreiz agrāk, jo te ir cilvēks un te vairs viņa nav. Vienmēr, turpinot pētījumus, pienāk brīdis, kad

saproti – man taču vajadzēja vēl to un to pajautāt. Mēs ar kolēģi Valteru Ščerbinski intervējām Latvijas laika aizsardžu priekšnieci Lidiju Torgāni, kundzi ap 90 gadiem. Pagāja gadi, es jau biju uzrakstījis grāmatu par aizsargiem un domāju, ko man vajadzēja pajautāt tai kundzei, viņa visu to zināja, bet es nepajautāju... Darbs ar laikabiedriem nekad nesniegs visas atbildes, bet – lai arī atmiņa nekad nav bijis tas uzticamākais vēstures avots, tā glabā nianšes, kas arhīva materiālos nekad nebūs fikšētas.

E. E.: Varbūt varat pāris vārdos raksturot darbu ar presi kā vēstures avotu? Ko no tās var uzzināt, varbūt par to, kas nav rakstīts melns uz balta? Un kur ir tās lamatas, kur cilvēki visvairāk iekrīt, strādājot ar mediju pasniegto informāciju?

I. B.: Prese mums dod kāda laikmeta, sabiedrības grupas vai partijas attieksmi, tā laika uztveri, kā redzēja parādības toreiz viena sabiedrības grupa, kā – otra. Ja es lasu “Jaunākās Ziņas”, tad man ir skaidrs, kāds veidojās šī laikraksta auditorijas pasaules priekšstats, ja lasu “Brīvo zemi” vai “Sociāldemokrātu” – tāpat – var ļoti labi saprast sabiedriskos noskaņojumus. Kur ir tās lamatas? Es pietiekami labi zinu tās metodes, kādas man ir jāizmanto un ko es ar tām varu no avota izvilkēt, bet ja cilvēks tās metodes nezina... Nu kaut vai tā pati kontentanalīze. Man patīk dažādu tabulu izmantošana. Daudzi kolēģi gan saka: “Varētu jau lasīt, ko tu esi uzrakstījis, bet tā sabāzt pa plauktiņiem, tabulām, pilnīgi riebīgi.” Bet man šķiet, ka tas sniedz plašāku bildi. Man mājā bērniņā nebija daudz grāmatu, bet man bija visi Konversācijas vārdnīcas sējumi. Tas palīdzēja arī iemilēt sistematizēšanu. Reizē tas ir galvenais knīfs. Lai no preses materiāla iznāktu kaut kas foršs, galvenais ir grupēšanas jautājums – kā sargrupēt to materiālu, ko no tā izvilkēt, tas ir sarežģīti, tas saistās ar baigo piesēdēšanu un nereti arī ar lieliem datu apjomiem.

E. E.: Jūs uzrunājāt vienu jautājumu, kas ir ārkārtīgi interesants, – par aizmiršanu, nevis neatcerēšanos, bet aktīvu aizmiršanas procesu. Arī manās rokās ir nonākusi čupiņa grāmatu

vācu valodā, daļa no tām ir par vēsturi, vācu vēsturnieki rakstījuši par Pirmo pasaules karu, Napoleonu. Kādreiz šīs grāmatas bijušas aprītē, cilvēki tās ir zinājuši, bet šobrīd tās ir pilnīgi aizmirstas. Tāpat mūsu pašu baltvāciešu sarakstītais par mūsu Neatkarības karu. Un ne tikai grāmatas – arī tas pats mūsu Barikāžu laiks; cik par to stāsta dalībnieki saviem mazbērniem? Arī akadēmiski un cienīgi izdevumi pazūd, tā teikt, it kā zaudē aktualitāti, lai gan patiesībā varbūt ir aktuāli kā nekad. Nav arī noslēpums, ka jaunā paaudze cieš no valodu zināšanas trūkuma – gan vācu, gan krievu, zviedru, poļu, par viduslejasvācu un latīņu valodu vispār nerunājot, kas visas ir nepieciešamas, lai to pašu Latvijas vēsturi pētītu. Neskaitāms apjoms ar informāciju un zināšanām, kas ir akumulētas nelatviešu valodās, kuras mēs ignorējam, jo nezinām, vai arī esam tās aizmirsuši tāpēc, ka tās ir vecas, bet, paskatoties 19. gadsimta beigās – 20. gadsimta sākuma pētījumus, redzams, ka īstenībā liela daļa no tā, ko sarakstījuši vēsturnieki un publicisti līdz Ulmaņa apvērsumam, ir fantastiski darbi par to, par ko mēs arī tagad rakstām un pētām.

I. B.: Te ir tas, kas piemīt gan sabiedrībai kopumā, gan arī individuālajam cilvēkam – tā ir selektīvā atmiņa. Piemēram, manas mātes stāsti, viņa droši vien pazina savus tuvos radus, bet ne es, ne manas māsas viņus nepazinām. Kāpēc? Manai mātei piemita tāda īpatnība, ka viņa abstrahējās no lietām, kas bija sliktas, grūtas, sarežģītas, nevar būt tīras, baltas; kā jau visās ģimenēs, arī mūsējā bija melnās avis. Arī sabiedrībai tas tā notiek. Vienas atmiņas nomaina citas, un ne tikai atmiņas, tas pats attiecas arī uz literatūru, kuru esam nepelnīti aizmirsuši, bet kura, iespējams, skanētu daudz aktuālāk nekā šodienas rakstītais.

E. E.: Tas jau drīzāk ir nevis vēstures zinātnes, bet politikas jautājums, jo galu galā, uz laikmetīgiem notikumiem un problēmām paskatoties, redzam, ka viena no pirmajām darbībām, ko Krievija veic okupētajos rajonos, ir savu vēstures skolotāju

ievešana. Viena no lietām, līdz kurām esmu aizdomājies, ir, ka vēsture kā disciplīna pēc būtības, iespējams, ir radniecīgāka ne tik daudz rakstniecībai, cik jurisprudencei vai teoloģijai, proti, arī caur vēsturi mēs uzrunājam tādas šodienas un nākotnes sabiedrības veidošanai nozīmīgas filozofiskās dimensijas kā taisnīgums un radām pamatojumu tam, kā lietām ir jānotiek, radām izpratni par to, kas ir labs un kas slikts, par to, kas ir pareizs un kas – ne.

I. B.: Pareizi, tieši tā. Vēl viena laba lieta skan mazliet piepacelti, bet tāda lieta ir – par vēsturnieka atbildību. Tā nozīmē vienu – godīga attieksme pret avotiem un cenšanās izmantot dažādus avotus, ne tikai tos, kas runā par labu tavai iespējamai koncepcijai, bet aplūkot arī tos, kas to neatbalsta. Tad ir vēl atbildība pret iepriekšējo paaudžu vēsturniekiem – kā es rakstu šodien, vai es turpinu nest tālāk labāko no iepriekšējo paaudžu sasniegtā, arī rūpējoties, lai nebūtu kas aplami aizmirsts. Katra vēsturnieku paaudze izaug uz iepriekšējās paaudzes pleciem – tas notiek pat neapzinoties, pat kritizējot iepriekšējo paaudžu veikumu.

E. E.: Liels paldies, tas arī īstenībā ir viens no galvenajiem iemesliem, kāpēc šis sarunu cikls tika uzsākts. Mēs esam raduši strādāt ar vēstures avotiem un pat neapzināmies, ka kādam arī mēs esam tāds pats vēstures vai ideju avots. Un lai tie kādi, kas mūs kādreiz izmantos kā avotu un kas ietekmēsies no mūsu rakstītā vai to kritizēs, drusku labāk saprastu šo avotu dabu, tad arī šī saruna bija noorganizēta. Manuprāt, par maz esam pievērsuši uzmanību jautājumiem – kā mēs strādājam ar avotiem, kā mēs domājam, kāpēc mēs strādājam tā, nevis citādi, un kāpēc mēs domājam kādos identificējamus ierāmējumos.

Nereti ir nācies dzirdēt, ka vēsturnieku darbs ir atklāt avotos rakstīto, taču šī atklāšana prasa ne vien spēju atrast un izlasīt, formulēt pētniecisko jautājumu, atšķirt svarīgo no mazsvarīgā un, kas nav mazsvarīgi, arī spēju interpretēt. Jādomā, ka pat tie, kas it kā noraida kādu konkrētu metožu kopumu vai metodo-

loģisko ietvaru izmantošanu, tādus, iespējams, paši to neapzīnīties, tomēr izmanto.

I. B.: Daudzi to nenosauc vārdā, jo mūsu domāšana jau satur metodi, viņi to dara stihiski, īpaši par to nedomājot. Tādā sajūtu, zemapziņas līmenī formulētā, bet plašā pieredzē balstītā “tā būs pareizi un tā es uzrakstīšu” sajūtas veidolā. Piemēram, visizplatītākā – aprakstošā metode. Daudzi nezina tai pat nosaukumu. Tāpat daudzi lieto salīdzinošo metodi, hronoloģisko metodi. Daudzas tādas iespējams atrast – tas atkarīgs no divām lietām – no pētnieka, kā viņam tā domāšana ir trenēta, un no pētījuma rakstura – nereti gan pētījuma tēma un ietvars, gan avotu kopums jau izvirza kādu metožu izmantošanu priekšplānā.

E. E.: Kādas jums pašam ir iemīļotākās pētniecības metodes?

I. B.: Man tīri iemīļota, lai arī tai ir zināmi ierobežojumi, ir kontentanalīze vai vismaz kontentanalīzes elementi, ko izmantoju gana bieži. Man patīk salīdzinošā metode, sinhronā metode. Vēsturnieki ļoti daudz izmanto diahrono metodi, kas virza uz hronoloģisku analīzi un attīstības parādīšanu, savukārt sinhronā metode paredz paskatīties, kas notiek vienā laikā – vai dažādās valstīs, vai dažādās sfērās – kas ļauj tādā šķērsgrīzumā paskatīties, kāds tad ir tas mirkļtvērums.

E. E.: Tajā pašā laikā, ja tu identificē to metodi, ar kuru tu strādā, ja tu apzinies un nosauc savu metodoloģisko ietvaru – vismaz man tā ir bijis – tu vienmēr identificē arī tos ierobežojumus, kurus šī metode nes līdzi. Neviena metode nav absolūta, bet šo robežu un ierobežojumu apzināšanās – tā, manuprāt, palīdz labāk izprast arī pētāmo objektu, tas nav tikai formāls ieraksts darba ievadā par izmantotajām metodēm – lai izskatās gudri un moderni.

I. B.: Jā, mēs izmantojam dažādas metodes vienkārši, lai izvilktu pēc iespējas vairāk informācijas. Tas ir ceļš, ja es zinu, ka metode ir tāda un tāda, saprotu, ko es varu izvilkt ar šo metodi, un saprotu arī – ko ar to nevar izdarīt.

E. E.: Ir viena lieta, ko es gribu pajautāt vai drīzāk lūgt dalīties savā pieredzes stāstā, savos vērojumos par vēsturi un tās pieprasījumu *perestroikas* laikā, kad vēsturnieki braukāja pa lielajiem uzņēmumiem ar priekšlasījumiem par dažādiem pagātnes jautājumiem. Zināmā mērā taču šī plānveida šķietamā *demokratizācija* palaida arī vaļā *Atmodas* slūžas... Domāju, ka mēs gan kā sabiedrība, gan kā vēsturnieki paši neesam apjēguši to lielo lomu, ko jūs un pārējie mūsu kolēģi ir izdarījuši tajā laikā, kad sauciens pēc neatkarības atjaunošanas vēl nebija visaptveroši izskanējis – *Atmodas* pašos pirmsākumos.

I. B.: To es atceros ļoti labi, kāpēc tolaik bija tik liela aizrautība un interese par vēsturi – toreiz patiesas informācijas par vēsturi praktiski nebija, sevišķi par 20.–30. gadu Latviju, par 1940. gadu, par karu. Mēs bijām dabūjuši atsevišķas emigrācijas grāmatas par vēsturi. Toreiz katra frāze kaut ko nozīmēja. Mans draugs un kolēģis Inesis Feldmanis, piemēram, bija izlasījis Edgara Andersona grāmatu. Un, mums toreiz savā starpā runājot, vienu vakaru viņš man pārstāsta Andersonu, otru vakaru es viņam pārstāstu Alfrēda Bērziņa “*Labos gadus*”. Vēlāk jau dabūjām ārzemju autoru darbus – angļu, vācu, amerikāņu. Tāpēc bija tik vājrātīga interese ne tikai plašā sabiedrībā, bet arī profesionālajās aprindās. Un iedomājieties tās diskusijas par vēsturi Politiskās izglītības (Kongresu) namā – lielā zāle pārpildīta, uz trepītēm, uz celiņiem sēž jauni, pajauni, veci vienkārši cilvēki; tas patiesais vārds, godīgais atskats uz pagātņi bija ārkārtīgi vajadzīgs. Un mēs jau te bijām klusi, viss sākās Maskavā ar avīzi “*Moskovskije novosti*” un “*Novoje vremja*”, “*Literaturnaja gazeta*”. Tie bija tie lielākie *perestroikas* dzinuļi. Bija fantastiska interese, katrs raksta gals bija pilnīgi jauna informācija, cilvēki alka pēc tās.

E. E.: Kādas ir galvenās atšķirības vēstures pētniecībā starp toreiz, teiksim tā – jūsu jaunības gados un tagad? Domājot par metodēm – gan vēstures pētišanā, gan tekstu radišanā?

I. B.: Šeit ir grūti salīdzināt, bet viena būtiska atšķirība ir. Es esmu pieredzējis 70. gadus, sākdamš strādāt augstskolā 1975. gadā un nodarbodamies ar vēsturi, bet ir tā, ka vēstures zinātne padomju laikā bija koncentrēta dažādos virzienos, bet stingri noteiktos – ko pētīs, kas jāpēta, kas ir aktuāli, kas nav, ko vispār nedrīkst pētīt un par ko runāt. Bet tagad ir tā, ka katrs dara to, kas viņam patīk un kur var dabūt kādu naudiņu, sponsorus, projektus. Es neteiktu, ka toreiz bija labāk, bet tagad, skatoties uz vēsturi kopumā Latvijā, ir tāda zināma disharmonija. Disharmonija tieši dažādu laikmetu pētniecībā. Mums ir divas prioritātes – arheoloģija un 20.–21. gadsimts, tam mums koncentrēti spēki un intereses. Varbūt es kļūdos un tagad kas mainās. Bet cik daudzi raksta par 17., 18., 19. gadsimtu? Kad viens vēsturnieks, profesors spēj ar savu personību aizraut un virzīt, tad arī viņa pārstāvētais virziens attīstās. Vienmēr tā tas bijis, bet šobrīd mums pārāk daudzos virzienos rodas pārrāvumi.

Laikam tas būtiskākais ir tas, ka, tāpat kā tēmas izvēlē, izvērtējumam, secinājumam ziņā, arī attiecībā uz metodēm lielākā atšķirība ir tā, ka pētnieku šobrīd neierobežo nekādi ārēji spēki – pētnieks ir pilnīgi brīvs, absolūts suverēns savā darbā – neviens man netraucē veikt pētījumu, neviens neliedz izmantot tādas metodes, kādas es kā pētnieks vēlos un atzīstu par labām un piemērotām. Daudzi nevar līdz tam pat aizdomāties un to novērtēt, kā ir tagad, kad, piemēram, tev neviens nejautā: “Vai tās ir mūsu metodes vai ienaidnieka metodes?” Bija vesela virkne metožu un autoru, kurus nedrīkstēja pat pieminēt, kur nu vēl uz viņiem atsaukties. Tā brīvība, kas pētniekiem ir šodien, tā patiesi ir jānovērtē. Runājot kopumā par mūsu vēstures zinātņi, tomēr ir jāatceras, ka Latvija ir maza valsts. Latvijas vēstures problemātika pati par sevi nekad neieinteresēs Eiropas sabiedrību. Mums ir ne tikai akūts finansējuma trūkums, bet arī pētnieku un līdz ar to arī konkurences trūkums. Domājot par to, kā būtu jābūt, es teiktu, ka mums jāpievērš uzmanība vairāk Baltijas valstu vai Baltijas reģiona griezumam – piešķirt saviem pētījumiem

plašāku griezumu. Ir, protams, arī tagad virzieni, kas ir starptautiski nozīmīgi, – Hanzas vēsture, Baznīcas vēsture. Man pašam bija tas gods piedalīties vienā vāciešu organizētā pētījumā par autoritārajiem režīmiem Centrālajā un Austrumeiropā – tas bija tāds kapitāls darbs.

Kopumā jāsaka, ka mēs kopš neatkarības atgūšanas esam ļoti auguši – gan kā sabiedrība, gan kā vēsturnieku kopiena, cunftē. Bet mums vēl arī ir daudz, ko mācīties. Un visupirms mums ir jāmācās savu darbu ielikt plašākā kontekstā, lai mēs būtu uztverami un saprotami arī plašākā auditorijā.

HISTORICAL METHODOLOGY

An academic conversation between historians Ilgvars Butulis and Edgars Engīzers on the role of methods and methodology in history-writing

This publication continues a series of academic conversations between Latvian historians about fundamental issues in history-writing. This conversation with Ilgvars Butulis, professor of many years' standing at the Faculty of History of the University of Latvia, focuses on issues that keep history within the framework of science: the application of various research methods and awareness of methodological frameworks. The discussion highlighted the following main ideas:

According to the traditional perception, history is a succession of events, endless quantity of figures and dates, i.e. a factological account. However, both historians agree that history is something more – simultaneously a branch of science and an art; soft and exact at the same time. Certainly, history is story-telling, but it is also an artistry of scientific grouping and analysis of a very specific material.

The Western historiography is making a turn towards neo-classicism, which lays a stronger emphasis on sources, while post-modernism allocated a more important role to the researcher/author. In the historical research multiple methods are applied, and what matters most is that each new method, each question asked from a different angle allow revealing something new, something original in history, something that

historians had failed to notice before. Each historian, within the limits of his or her talent and possibilities, is free to write whatever he/she pleases – this freedom is the most beautiful aspect in scholarly research today. History has become extremely differentiated, i.e., there are countless disciplines: social history, cultural history, art history, archaeology, etc., and each of these disciplines has a range of specific methods. At the same time, there is no need to strive towards a diversity of methods just for the sake of following the trends.

Many historians apply methods being unaware and without naming them and thinking about them, because “our way of thinking” already involves a method. It happens through a sensation of “it will be a correct way of writing about it”, coming from the subconscious and based in one’s personal experience and training. A most widely applied method, the descriptive one, is a vivid example, same as the broadly used comparative and chronological methods. One uses a range of different methods simply because it allows squeezing a maximum amount of information out of the source and we should not get limited only by use of qualitative or quantitative methods – each different method helps to illuminate some different angle of the research question.

We shall never be able to reflect the respective event exactly in the same way as it had occurred or live through it again exactly in the same way. Instead, the historians provide their story, their interpretation of it, we do construct an image of the past. It is an essential feature of history as well as its exciting side that each generation asks new questions to the past and also historians respond with different narratives.

One must admit though that not all historical stories are true and professionally written. History often is exploited by politicians – the way Russia manipulates the 20th century history to serve its political goals is a vivid example.

History is also a tool of nation-building and patriotic education. Politics is always present in writing about the past. The political dimension is also present in each author. Each author reflects his or her education, way of thinking, values. The same refers to scholars, and it is only natural. For example, some people (and historians) like the pre-war Latvian head of authoritarian regime Kārlis Ulmanis, others do not.

Each generation of historians steps on the shoulders of the previous one, it happens unaware, often through the process of criticising the work of the previous generation. As an academic community, no doubt,

we have grown and developed very significantly since regaining the independence. At the same time, there are some things we have to learn to do better – for example, putting our work, a history of Latvia within a wider context – to make it perceptible to much wider audience.

© 2022 Edgars Engīzers, Ilgvars Butulis
Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā
saskaņā ar Creative Commons
Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko
licenci (CC BY-NC 4.0)

This is an open access article licensed
under the Creative Commons Attribution 4.0
International License (CC BY-NC 4.0)
(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)